

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
2. MÅLSÄTTNING OCH SYFTE	1
3. METOD	2
4. TEORI	2
5. FORSKNINGSHISTORIK	3
6. DET RITUELLA OCH RELIGÖSA	5
6.1 En kort sammanfattning av ritual	5
6.2 Eldens och hällristningarnas symboliska värde	6
7. STENGRUNDSHUS	7
7.1 En form av ett kulthus	7
8. FALLSTUDIE	9
8.1 Koarum - Skåne	9
8.2 Broby - Uppland	10
8.3 Tofta - Skåne	12
8.4 Sandagergård i Danmark	13
8.5 Hågahagen - Uppland	16
9. LANDSKAPET	19
10. DISKUSSIONEN	22
11. SAMMANFATTNING	25
12. REFERENSLISTA	26
Bilaga: 1.Stengrunderna till en rad olika stengrundshus	29

1. INLEDNING

Denna uppsats handlar om Kulthus, denna forntida lämning vi kan skåda i vårt kulturlandskap. Enligt Svanberg (2005b) har husets symboliska värde en stor betydelse för de levande. Under åren har det påträffats fler och fler stengrundshus i samband med en eller flera gravar. Anledningen till det är att arkeologerna har lärt sig att lära känna husen ute i landskapet (Svanberg 2005b:73).

Den största anledningen till mitt val av uppsats ämne var att jag ville skriva om något som handlade om husets betydelse för bronsåldersmänniskorna, på det viset kom jag i kontakt med kulthuset som jag snabbt fann ett intresse för.

Kulthuset eller stengrundshuset som jag kommer att studera är en lämning med vanligtvis en rektangulär kantkedja och de som blivit utgrävda har ofta gett lite fynd att tolka efter, de blir då mera svårtolkade. Att de är svårtolkade gör konstruktionen gåtfull och därav intressant. Stengrundshuset saknar för det mesta antydning av väggar, tak samt ingång. Den första spontana tanken blir då - kan man ens kalla det för ett hus? De mest uppenbara nämnarna för ett hus saknas men det kan fortfarande ses som ett symboliskt hus, en öppen anläggning. Men vad har skett innanför dessa väggar/vallar, har det ens skett något eller är det bara vi, idag som så gärna vill se en handling, en mening i allt?

2. MÅLSÄTTNING OCH SYFTE

I min uppsats ska jag redogöra för kulthusens konstruktion och eventuella fynd där jag kommer att lägga fokus på stengrundshuset under bronsåldern. Jag kommer först att kort berätta om den allmänna konstruktionen av stengrundshuset. För att få en mera övergripande bild över husen har jag skrivit fem olika fallstudier. De fem utgrävningarna är Koarum i Skåne, Broby i Uppland, Tofta i Skåne, Sandagergård i Danmark och Hågahagen i Uppland. Vad har hittats vid utgrävningen? Hur har konstruktionen sett ut? Min anledning till valet av dessa fem utgrävningar är, stengrundshuset i Koarum ligger nära det omtalade Kiviksrosen. Broby tillhör ett av de tidigaste exemplen av stengrundshus och Tofta omnämns ofta i texterna från de olika böckerna. Sandagergård är en av de få stengrundshus som har blivit totalt undersökta och Hågahagen är en av få utgrävningar med moderna metoder.

All fokus kommer inte enbart läggas på stengrundshuset, jag kommer även att höja blicken och studera husets närmiljö och se efter mönster i valet av placeringen av husen. Utifrån fallstudierna och miljön kommer jag att i slutändan diskutera stengrundshusets betydelse och placeringen i närmiljön. När jag skriver närmiljö menar jag det område som stengrundshuset befinner sig i, exempelvis gravfältet.

Mitt syfte är alltså att försöka förtydliga vad ett kulthus är. Syftet är även att se om det finns belegg för att det skett något rituellt i samband med husen. Vill även studera om miljö har varit av en stor vikt för betydelsen av kulthusets betydelse.

Mina frågor är följande:

- * Kan fynden säga oss något om vad kulthusen används till?
- * Finns det någon typisk landskapskontext stengrundshusen ofta förekommer i?

3. METOD

Kulthus & Dödshus av (red) Mats Anglert m.fl. och Husets idé av Helena Victor är mina två huvudböcker och det är främst utifrån dem jag har letat upp nya referenser. Har även fått god hjälp av min handledare med litteratur, framförallt böcker om kulthus och det rituella. Jag har även haft möjligheten att få samtala med Helena Victor och på så sätt fått inspiration och idéer.

Mina böcker har jag främst funnit på Högskolebiblioteket i Kalmar och ett fåtal på Kalmars Stadsbibliotek, resten har jag fjärrlånat. För att besvara mina frågor har jag läst böcker och artiklar, alltså har jag använd mig av en kvalitativ metod.

4. TEORI

Den teorin jag kommer att utgå ifrån är Arnold van Genneps (1960) teori om övergångsritualer.

Övergångsritualer kan förklaras som att människorna i ett samhälle vill genom speciella ritualer hjälpa samhällets medlemmar genom viktiga förändringar i livet (van Gennep 1960:10). Exempel på övergångsritualer är, nyfödda får ett namn, en identitet, ungdomar går in i vuxen världen, giftermål och man blir förälder. Människan får en social rank, ett yrke och tillsist lämnar människan världen för att träda in i de dödas värld (van Gennep 1960:3).

Arnold van Gennep (1960) bygger sin beskrivelse från mindre utvecklade samhällen. I ett mindre samhälle med mera nära relationer till människorna inom samma by skapas det ett accepterande av deras identitet och status förändringar (van Gennep 1960:15). Han har delat in övergångsritualen in i tre faser - separation, segregation och integration (van Gennep 1960:7). En förutsättning för att övergångsritualen ska genomföras är att det gamla jaget måste dö för att det nya jaget ska bli pånyttfödd. Personerna som skulle övergå till en ny identitet och lämna det gamla jaget bakom sig var tvungen att separeras från sin omgivning. Därefter befinner sig kandidaterna i en "mellan" period där de saknar saker som uttrycker deras identitet och status, exempelvis kläder (van Gennep 1960:10-15).

En övergångsritual för barn som övergår in till vuxen världen handlar om att de ska tillsammans gå igenom disciplinerade övningar. Tillsammans får de dela en känsla av lidande, det ska föra dem samman. Deras liv börjar ta en annan form. Framtiden kommer att innebära mindre frihet och större skyldigheter, de ska få en status, ett särskilt yrke. Under ritualen får de lära sig om samhällets traditioner eller får de kunskaper om handeln eller om ett specifikt yrke. När gruppen har gått igenom denna period av uthållighet är de färdiga för den tredje delen av resan - in i

samhället. Det kliver in i vuxenlivet med en ny identitet och status, det kan exempelvis medföra en ny klädstil, en annan titel eller ett annat beteende som passar sitt nya ansvar eller arbetsuppgift (van Gennep 1960:26). van Gennep (1960) gör en liknelse mellan samhället och ett hus, människan flyttar från rum till rum via tröskelvärlden. Ordet *limen* betyder tröskel på latinska därför heter hans tre stadier i övergångsritualen luminal, preliminal och postliminal (van Gennep 1960:20-26).

När två gifter sig med varandra är det inte enbart deras status som förändras utan exempelvis förändras föräldrarnas status till en annan - svärföräldrar. Döden påverkar även statusen för den avlidnes omgivning, de kan gå från gift till änka/änkeman. Den avlidne människan är i en övergångsfas under tiden som förberedelsen inför kremeringen/begravningen är. I den fasen är den döde människan verken det den en gång var men inte heller vad den kommer att blir. Man vill med hjälp av rituella ceremonier ge den döde liv för att kunna fortsätta och leva i livet efter (van Gennep 1960:10-15).

När den döda ska övergå till de dödas värld är det en period som ses som en farligt skeende. Människorna i omgivningen visar sin aktsamma sida mot den avlidne genom att sörja och visa genom olika markeringar att deras relation med den döde lever vidare. I övergången intill de dödas sfär sågs de döda som närvarande i de dagliga rutinerna men sakande ändå förmågan att träffa andra. Människorna vill hjälpa den döde på vägen mot ett liv efter detta genom att deponera gravgåvor för att underlätta för personen att färdas vidare. Det finns ofta en expert inom rituella ceremonier (van Gennep 1960:147f)

van Gennep (1960) talar även om att man utförde ceremonier vid årstidernas skiftningar, exempelvis när våren kom blev landskapet pånyttfött, all grönska gav liv till miljön igen – det skedde en pånyttfödelse, en övergångsritual (van Gennep 1960:4).

5. FORSKNINGSHISTORIK

1902-1903 gjorde Oscar Almgren den första undersökningen av Kung Björns hög i Håga, Bondkyrka sn i Uppland, även känd vid namnet Hågahögen. 200 meter söder från högen ligger ett 33 x 5 meter stort stengrundshus, eller som Almgren benämnde som hustomtning. Han påträffade inga fynd han kunde datera till stengrundshuset (Almgren 1905:39). Almgren tänkte sig att detta hus som var så stort kunde ha varit en gästbudshall för en kungsgård (Almgren 1905:52).

En annan arkeolog, T. J Arne, gjorde en datering av husen till den yngre bronsåldern efter de två stengrundshuset han hade grävt ur, ett i Vessinge, Veinge sn, Halland och det andra i Koarum i Kivik Mellby sn Skåne (Arne 1925). Baseringen av dateringen gjorde han till de gravarna som daterades till period V som låg i anslutning till husen. Han antog att gravarna kom till efter hustomtningarna som är ordet Arne benämner stengrundshuset för. Dateringen blev av husen blev den yngre bronsåldern (Arne 1925:126f).

Det fanns flera som ville datera denna typ av kulthus till den yngre bronsåldern. Det ledde till att alla typer av stengrundshus daterades till den yngre bronsåldern. Idag vet man att

stengrundshusen konstruktion har sina rötter ifrån den äldre bronsåldern och sträcker sig till den yngre (Victor 2006:117)

När Arne gjorde en utgrävning av huset i Vessinge i Veinge grävde han ut innerummet och den västra vällen gjorde han ett snitt på ett ställe rakt över. Ingen härd, stolphål eller ingång hittades.

”Emellertid vågar jag antaga, att vi ha att göra med en husbyggnad, som kan ha haft något slags på vällen anbragta takstolar, å vilka uppsatts ett tak, sluttande ut över vallens utsida.” (Arne 1925:124)

Han gjorde en försiktig tolkning av anläggningen som ett kulthus (Arne 1925:124). Arne valde att gräva ur enbart en av anläggningarna i Koarum. Det var för att han ville spara den andra till framtidens förhoppningsvis bättre vetande arkeologer, med kunskap om boplotsundersökningar. Precis som Arne tyckte inte heller Almgren att han hade tillräckligt mycket med kunskap för att kunna genomföra en rättvis undersökning (Arne 1925:127; Almgren 1905). Ungefär hälften av kulhusen blev undersökta mellan 1885 och 1937. Inga av dessa totalundersöktes, få undantag finns (Wigg 1990:13).

Innan slutet av 1970-talet hade arkeologerna inte funnit några bronsåldershus som övriga länder i nordnorden (Rudebeck 2006b:42). Den första hustypen man kände till var kulhusen som arkeologerna till en början trodde var boendet för bronsåldersmänniskan. Med den vetskapen antog man att dåtidens människor bodde i små hyddor även om kulhusen innan dess var kända. Bengt Schönback (1952) kritiserade att kulhusen skulle vara lämningarna efter bronsåldershus. Hans kritik kom av att de så kallade husen saknade tecken efter tak, ingång eller en eldstad, alltså, kriterier som bör finnas för att kalla det för hus.

Tidigare tolkningar av kulhusens betydelse har varit andligt hus, att man har offrat djur där. Ett slags “tempel”, en grav eller en bostad men som nämnt innan, att det skulle vara en bostad slutade man tror på i slutet av 1900-talet (Svanberg 2005b:92). Men Svanberg (2006) är en som vill kritisera benämningen, kulhus. Han tror inte att det har skett någon bronsålderskult i denna typ av hus, därför vill han kalla dem för husgravar (Svanberg 2006:124).

Svanberg tycks tala emot sig själv när han först inte vill se denna konstruktion som ett hus i sin rätta mening. De kriterier som saknas, väggar och tak bör enligt honom finnas där för att benämna det som ett hus. Sedan skriver han att dessa lämningar bör ses som *husgravar*. Det han menar är att genom moderna metoder har man funnit gravar inuti stengrundshusen, därav vill han kalla dessa konstruktioner för gravhus eller dödshus (Svanberg 2006:124).

I Helena Victors (2002) katalog över utgrävda stengrundshus finns det endast ett stengrundshus, Sandagergård i Danmark, som man funnit tre begravingar i. Annars påträffas det aldrig gravar i utan vid sidan av. Därav vill inte Victor (2006) se det som ett gravmonument medan Svanberg (2006) tänker sig att konstruktionen är knuten till enskilda begravingar. Han basera sina tankar på dem fåtal grundliga utgrävningar som har skett (Svanberg 2006:124).

Utgrävningen som skedde vid Gualöv i Skåne år 2002 gav stengrundshusens koppling till dess närmiljön en helt ny förtydligare bild. Två av de tre husen kunde möjligen knytas till urnegravar

och de tredje, det minsta huset knöts samman med en bålplats. Eftersom husen kunde sammankopplas fick arkeologerna en helt ny möjlighet att se husens roll i begravningsritualerna (Svanberg 2006:125). Svanberg (2006) vill med jämförelse av utgrävningen av Sandergård där även tre urnor påträffades tolka dessa hus som gravmonument.

Under 30 år har dock endast 10 stycken av stengrundshusen blivit utgrävda och enbart 4 stycken undersökta grundligt (Svanberg 2006:125). I en annan artikel skriver Svanberg (2005b:90) att enligt honom är det bara Sandagergård och Gulalöv husen som blivit helt och hållet utgrävda. Publiceringen har även varit dålig och vissa har inte ens blivit publicerade. Det finns alltså inte mycket att gå efter och det är ett av skälen till den osäkerheten som finns (Victor 2002:66).

Kaul (2006) benämner kulthusen som kultbyggnader eftersom han tänker sig att dessa hus har haft både väggar och tak. Tolkningen han gör är att byggnaden är tillför övergångsritualer, som när en människa i puberteten skulle gå från barn till vuxen så skedde det genom ritualer (Kaul 2006: 109).

6. DET RITUELLA OCH RELIGÖSA

Ritual är ett ord jag kommer att använda mig mycket av, därför tycker jag att det kan krävas en förtydligning av ritualens betydelse. Förutom ritual kommer jag även benämna kult men jag kommer inte att gå in närmare in på det ordet.

*“Ordet kult från latinets *cu`ltus*, av *co`lere* som betyder odla, dyrka, kan innefatta dyrkan av gud/är, en anfader eller förfader, en företeelse och så vidare.”* (Wigg 1990:15f)

Efter den korta förklaringen av ritual kommer jag att ge en kortfattad inblick om hållbildernas och kremeringens betydelse. Hållbilder och kremering är ett inslag av bronsålderssamhället och jag har märkt att det förekommer hållbilder då mest i form av skålgropar intill några av mina fallstudier, exempelvis Tofta och Håga.

6.1 En kort sammanfattning av ritual

Människan är en komplex varelse som ständigt söker efter svar på de olösbare frågorna: vad är meningen med livet eller vad sker efter döden? Vi vill finna ett svar, som en tro, en religion kan ge oss (Hygen, Bengtsson 1999:62). Ser vi till oss själva, till det samhället vi själva lever i har vi alla blivit tilldelade en roll. Dessa roller berättar för oss vad vi förväntas göra och hur vi ska uppföra oss. Dessa oskrivna regler kommer ofta ifrån religiösa regler, det förändras såklart mellan tid och rum (Hygen, Bengtsson 1999:62). Ett exempel är att barn bör visa respekt inför de äldre (Hygen, Bengtsson 1999:62).

Det finns de som talar om kosmos, det handlar om att en plats är obesatt, oviss och flytande tills man hade genomfört ritualerna som skapade en gräns mellan den vetande och den okända världen som fanns där utanför. Kosmos betyder den världen som är skapad och vidmakthållen. Utanför denna skapta värld är det kaos, kaoset kommer av att denna världen är obestämd och obesatt. Exempelvis när människan kommer till en ny plats och väljer att bygga ett hus, där vill de göra

huset och platsen till sin värld. För att omvandla platsen från kaos till kosmos var man tvungen att återupprepa och efterlikna de mytologiska bilderna, det vill säga återupprepa gudarnas skapelseakt (Hygien, Bengtsson 1999:64).

“Invigningen synliggjorde och bekräftade att ett genombrott skett mellan gudarnas och människornas värld, men det var inte ett bestående tillstånd. Myternas innehåll måste upprepas med jämna mellanrum genom ritualer och detta var människornas ansvar.” (Hygien, Bengtsson 1999:64)

Bradley(2005)tycker inte att ritualer handlar om någon särskild sfär av aktiviteter, utan ritualer handlar om att deras världsbild kännetecknas i olika ceremonier som utspelar sig i olika former av ett sorts skådespel. Exempel på rituella ceremonier handlar om skörden, hemmet och hantverket. Victor (2002) skriver att det fanns vissa utvalda personer, vanligtvis en äldre människa eller någon expert inom rituellt som sades ha en förmåga att ta kontakt med förfäderna och som fick ansvaret till att leda ritualen (Victor 2002:18).

6.2 Eldens och hållbildernas symboliska värde

På hållarna finns det spår efter vad man kan tolka som spår efter religiösa ritualer. Utifrån dessa hållbilder har man tolkat, gett en förklaring till exempelvis solens och skeppens symboliska värde. På hållarna finns det inristningar, runda gropar och cirklar med ett kors, dessa inristningar har man tolkat som en sol. I bronsålderssamhället som var en jordbrukskult såg man solen som livets källa, solen styr dygnsrytmen och årstidernas övergångar. Fotspåren som återfinns kan vara symboliskt, att det finns närvaror av osynliga gudar (Kaliff 1995:81). Under bronsåldern blev brandgravsicket och kremering allt vanligare. En tanke är att kremeringen var ett sett att frigöra själen från kroppen. För att själen skulle kunna frigöras var man tvungen att förstöra kroppen (Victor 2002:18) Tiden innan själen har frigörs är en farlig period, det är även en period då den dödes kropp är i de levandes händer (Söderström 2008:199).

Det kan ha varit så att man såg elden som en del av solens livgivande kraft, solen kunde då tolkas som att man såg det som en gudomlighet. När elden slukade den dödas kropp blev själen befriad av elden. Det kan efterliknas med - solen ger liv, grönska i landskapet om våren likaså ger elden ett nytt liv åt själen. Kremeringen kan tänkas vara ett av det viktigaste inslaget i begravningsritualen (Kaliff 1995:84; Goldhahn 2007).

När jag läst om de fem lokalerna som jag gjort fallstudier av har fynd som gjutformar och deglar påträffats. Det gör att man lätt för tankarna till bronsgjutning och till den kunnige personen bakom tillverkningen – smeden, den rituella specialisten (Goldhahn 2007:100). Goldhahn (2010), Hygien och Bengtsson (1999) menar det som står i det följande stycket.

Metallen för bronsåldersmänniskan måste ha varit en stor sensation. Att den nordiska befolkningen kunde handskas med att gjuta brons visar de fynd av smältdegler och gjutformar som har hittats. Det finns vissa saker som peka på att vetandet om bronsgjutning skulle ha varit en rituell process. Metallen kunde ha fått en symbolisk innebörd, en mytisk förankrat i riter och

myter. När metallen gå från ett tillstånd till ett annat under förbränningen kan det tänkas setts som en metafor, eller en bild för förnyelse, livsprocesser, förvandling och invigning. Smeden som klarade av teknologin och även solens eld och jordens inre sågs som en magiker som kunde bemästrade över kunskapen om det rituella och mytiska. Om smeden behärskade dessa kunskaper kunde det ha varit smeden som återskapade den trygga kosmologiska ordningen. Med dessa bemästrande kunskaper kunde smeden likväl ha haft inverkan över tillväxt, fruktbarhet, livet och döden (Hygen, Bengtsson 1999:69; Goldhahn muntligt 100114). Goldhahn (2007) beskriver smeden som en man som var rituell specialist, han var även den som kunde transformera och medla mellan de två världarna av det materiella och immateriella (Goldhahn 2007:100).

7. STENGRUNDSHUS

Enligt Victor (2006) finns det idag 60 kända kulthus av stengrundstyp. Två kända är, Hågakyrkan vid Hågahögen och husen i Koarum intill Kiviks röset. På vissa ställen kan husen förekomma parvis men aldrig intill varandra. Att förekomsten av stengrundshus på exempelvis Öland och Gotland är avsaknad kan vara att inventeringen är för dålig (Victor 2002:77). Här nedan följer en generell bild över stengrundshusens konstruktion.

7.1 En form av ett kulthus

“The timber-built houses that were destroyed during ritual left mere memories behind, whilst the stonebuilt houses were of a more permanent character.” (Svanberg 2005b: 93)

Stengrundshuset kommer ifrån den äldre bronsåldern och benämningen av denna typ av kulthus kommer ifrån dess konstruktion. Konstruktionen efterliknar ett bronsåldershus till grunden men saknar ofta väggar, tak och ingång. Det finns vallar runt grunden som man kan tolka som väggar (Victor 2006:115). Varför just en ingång till denna anläggning skulle ses som viktigt kan vara av den anledningen att en ingång visar ett samband med ett hus. Det kan tyda på att man har gått in i något husliknande för att skilja på det som finns innanför och omvärlden. Men när förekomsten av ingång inte syns till kan det ha med avsikten att stänga inne det som finns innanför väggarna (Söderström 2008:189).

För att inte skapa allt för mycket förvirring kommer jag att kalla dessa vallar för väggar, eftersom jag ser stengrundshuset som symboliska hus faller det rätt naturligt att se vallarna som väggar.

Väggarna kan bestå av sten eller sten blandat med jord (Victor 2006:115). Dessa väggar är ofta låga (Svanberg 2006:124). Ytterhörnerna av väggarna är rundade och inre hörnen är rätvinklade och vanligtvis finns där även en kantkedja som markerar runt grunden. Det finns ofta en yttre kantkedja som består av mindre stenar än de som läggs i väggarna. Den inre kantkedjan har däremot större stenar, stenblock som är lagda med en flat sida in mot stengrundshuset och den inre kantkedjan är ofta tätt sammanfogad. Den fyllningen som finns i mellan dessa två kantkedjorna kan bestå av stenblock, skärvsten, grus, sand och fynd. Storleken på dessa stengrundshus är allt mellan 10-45 meter långa, det mest förekommande är 12-25 meter långa och 6-12 meter breda. Stengrundshus är ofta fyndtomma och i de fåtal utgrävda har kulturlagret varit tunt eller saknats helt, men det man har påträffat har funnits i själva golvytan. Där har man funnit keramik, flinta och ben och alla fynden har återfunnits i små mängder (Victor 2006:115).

Stengrundshusets väggar måste haft en betydelse. Man kan säga att väggarna växer på bredden i samband med att konstruktionen växer i längden. Väggarna är nästan dubbelt så breda som den inre ytan (Victor 2002:115).

Victor (2009) tänker sig att människan mister förståndet när de dör, därför kan väggarna fungerat som en mur förfäderna inte intellektuellt kunde ta sig över, de blev instängda innanför väggarna. I och med det kunde människorna känna sig trygga av att ha kontroll över vart deras förfäder befann sig (muntligt 091126).

Som tidigare nämnt påträffas husen intill gravar eller en rituellt miljö (Victor 2006:116). I anslutning till husen kan man påträffa inre kantkedjor eller en palissadkonstruktion av trä (Svanberg 2006:125). Man har ofta bränt ner de mindre kulthusen och sedan byggt över exempelvis en stensättning eller någon annan gravkonstruktion (Victor, 2002:146).

Något som är typiskt för kulthusen är att de saknar de vanliga bostadsfynden som exempelvis en härd, istället påträffas de typiska gravfynden som djurben och keramik. Man kan hitta brända ben, bronsknappar och spännen ibland även lite keramik. Kulturlagret är väldigt tunt och ibland lyser den med sin frånvaro totalt (Victor 2002:63).

En teori är att eliten i bronsålderssamhället ville kontrollera bilden av sitt ursprung genom att belysa sin relation till förfäderna. Genom att återskapa den bilden kunde de påvisa sin maktstatus speciellt i lågtekniska samhällen - påvisa sin rätt till ursprunget. En förklaring till varför kulthusen är placerade i vissa delar av landet kan ha varit att eliten ville påvisa anknytningen till sitt ursprung. Man skapade stengrunder som efterliknade bostadshusen, genom att göra så återskapar man en symbol som är permanent (Victor 2006:114). Stengrundshusens symboliska värde är släktens kontinuitet, stenarna kan återspegla, beständighet, evighet, stabilitet - det man vill att ens släktskap ska vara. Genom att skapa en byggnad för de döda som efterlikna dem levandes kan man återförena de dödas med de levandes hus. Om en ny familjerätt tog över makten ville man nog helst inte använda samma hus som symbol över deras ätts ursprung. Därav byggde man ett nytt på samma område men med nya personliga drag. Det är så man har tolkat att man hittar kulthus på samma område som är lika men de har ändå sina personliga drag (Victor 2006:115).

Det finns andra konstruktioner som benämns vid kulthus som jag kommer att nämna lite mera om. Denna form av kulthus benämner Victor som stolphus eller mindre kulthus (Victor 2006:116). Jag tycker det finns en risk med att benämna det som stolphus då ordet lätt kan ge en bild av ett långhus från bronsåldern. Jag kommer att benämna de som mindre kulthus. Det finns inte lika många mindre kulthus funna eftersom de inte är synliga ovan marken då de exempelvis kan vara täckta av en gravhög. Man har därför inte kunnat inventera de lika lätt. Men de som har påträffats har däremot blivit väldokumenterade (Victor 2006:116). De som är dokumenterade har påträffats i samband med utgrävningar av gravfält eller en kultplats från bronsåldern (Victor 2006:116). Det är inte lika svårt att datera de mindre kulthusen som stengrundshusen då den vanligtvis hittas nedbrända under stensättningar eller andra gravkonstruktioner. Utgrävningsmetoder har varit moderna och man har lätt kunnat datera efter husets kontext och fynd (Victor 2002:146)

Dessa mindre kulthus fanns egentligen redan under senneolitikum men började återkomma igen under den yngre bronsåldern (Victor 2006: 115). Denna form av kulthus är mindre och har ofta en form av ett C eller D. Det finns stolphål som påvisar att taket har varit stolpburna och det troligtvis inte funnits några väggar. Dessa hus kan innehålla brandgravar och möjligheten till fynd brukar vara stor.

8. FALLSTUDIE

Här nedanför kommer jag att gå igenom mina fem fallstudier där jag kommer att diskutera om vad som återfanns i stengrundshusens samt husens uppbyggnad. Ordningen av fallstudierna nedan kommer att ske efter kronologisk ordning, den äldsta utgrävda först och den yngsta sist. Ordningen blir följande – Koarum, Broby, Tofta, Sandagergård och Håga.

8.1 Koarum - Skåne

Inte långt ifrån det omtalade Kiviksröset ligger två stengrundshus på ett 400 meter långt och 75 meter brett gravfält. Gravfältet ligger på en strandvall och på detta stora gravfält finns det ungefär 130 mindre rösen och högar och även en skeppssättning (Victor 2002:94). De gravarna som har blivit undersökta är daterade till period IV-VI.

Sida vid sida ligger där två stengrundshus och ett av husen blev utgrävda - det östra av Arne år 1921. Det huset var upp mot 43 meter långt och 8.4 meter bred. Bredden på vallarna var någonstans mellan 2,2 och 2,5 meter och innerummet var växelvis 3,5 meter och ibland nära 4 meter. Här är inte väggen tjockare än innerummet som det var i exempelvis i Hågahagen. Arne grävde ur innerummet och synliggjorde kantkedjan men han avstod från att torva av och undersöka väggen. Arne (1925) själv tror att lämningarna av en träkonstruktion kunde ha gömt sig i gruset som fanns i väggen. Väggarna eller som Arne beskriver som grusvallar eller murar var stensatta både ute och inne och uppbyggd av två stenrader med grus och småsten. Innerummet är försjunkit nedåt och omges av de rektangulära väggarna och även denna gång är hörnen rundade och den inre gaveln rätvinklade (Arne 1925:125).

Det måhända att ena sidan av det östra hörnet är något indraget, Arne verkade missa att det fanns större stenar som en stenläggning på ytan av vallarna. För när Victor (2002) själv var på plats för att inventera kunde hon notera en stenläggning på vallarna. Andledningen till att han missade kan ha varit att han aldrig torvade av vallarna (Victor 2002:95). Ingen ingång eller eldstad kunde Arne notera och inga fynd för den delen heller förutom en tämligen ny järnten som återfanns direkt under torven (Arne 1925:125f)

Det han anmärkte på var en smal jordvall - 16 meter från västra innerhörnet. I den östra och västra änden fanns en samling ditlagda stenar och när det nordvästra hörnet torvades av upptäcktes ett jordblandat röse med kantkedja och i det bågförmiga röset fann Arne (1925) en bronstråd i en form av en ring, brända ben samt tre mindre lerkärl, allt daterade han från period V (Arne 1925:126). Arne (1925) konstaterade följande om graven,

”Tvärtemot synes graven ha anlagts i nära kontakt till hustomtningen.” (Arne 1925:126)

Arne tolkade det som om att gravarna runt husen hade tillkommit efteråt eftersom husgrunden inte skadat någon grav. Eftersom Arne (1925) menar att huset anlagts innan gravarna i området tolkar jag det som att han tror att huset byggdes under den äldre bronsåldern eftersom artefakterna i röset dateras till den yngre bronsåldern. Om man går tillbaka till tolkningen av Sandergård, att urnorna plus handstenarna befann sig i ett tidigt stadium. Det kan då ses som om att husen anlades först för att kunna användas till att transformera de död i för att sedan begrava dem. Om nu Koarums stengrundshus är resta under den äldre bronsåldern och gravarna daterade till den yngre kan ett samband ses av att hus/ husen invigde platsen innan begravingar kunde ske (Arne 1925:125).

Det andra stengrundshuset som inte har blivit utgrävt, Koarum V ligger till vänster om det utgrävda huset. Det västra stengrundshuset tycktes ha samma konstruktion som det östra, något längre, 44,5x11,5. Det utgrävda huset ligger i riktningen VNO-OSO, det outgrävda ligger nästan i samma riktning (Arne 1925:125). För övrigt återger Arne (1925) en mycket tunn beskrivelse av utgrävningen därav är det svårt att återge en bra beskrivning.

8.2 Broby - Uppland

Utgrävningen av stengrundshuset ledde Schönback, 1949 (Schönback 1952:27). Under bronsåldern hade man utsikt över en havsvik när man stod vid huset och om man följer vattenvägen är det ungefär 7 km mellan Håga (ett annat gravfält) till Broby (Victor 2002:108). På områdets högsta punkt ligger det en samling av skärvstenshögar, i en av dem kunde man se att stenarna var eldsprängda samt att det fanns kol i högen och den skärvstenshögen ligger i anslutning till det utgrävda stengrundshuset, ut över det finns det två liknande anläggningar i området. Rakt ovanför de eventuella stengrundshusen som ligger sida vid sida finns det en bit uppåt ett flyttblock. Terrängen var förövrigt mossrik i en tät tallskog vilket försvårade tolkningen om det var en stensättning eller ett stengrundshus. Men de tre mera säkrare stengrundshusen visar upp en ungefärlig längd (Schönback 1952:26).

Det landskapet brobyhuset låg i var ett område med blockrik morän med åsar som märks av flyttblock och en mängd med sten. Troligen var gravarna glest utplacerade på ett stort gravfält där förmodligen även andra aktiviteter än begravingar har ägt rum. På det här gravfältet finns det flera skärvstenshögar, stensättningar och tre stengrundshus och i denna bronsåldersmiljö kan man se ett tydligt samband mellan stensättningar, rösen, skålgropar och skärvstenshögar (Victor 2002:108).

“Ett av stengrundshusen i Broby överlagras av en gravhög, vilket tydligt länkar lämningarna till varandra.” (Victor 2002:286)

Det som med är intressant när man ser till att stengrundshusen skulle vara förbundna till en grav är att i de undersökta skärvstenshögar intill det utgrävda stengrundshuset återfanns kremeringsbegravingar. Begravingarna hade upprepats och i de flesta stensättningarna hittades det gjutformar och deglar, här finns det alltså spår efter metallarbete men förutom det återfanns flintföremål och keramik, alltså har det skett ett hantverk av olika föremål som har haft ett nära

samspel till varandra. Det var av samma sort fynd som påträffades i det utgrävda stengrundshuset (Goldhahn 2007:286).

Efter att ha torvat av kunde Schönback (1952) konstatera att anläggningen var ungefär, 7,5 meter bred och 17,5 meter lång och väggen sluttade, stenarna som var ytterst var lägre och mindre än de i innerkanten. De innersta stenarnas form var skarpkantiga och de andra som låg innerst var rundade, den inre sidan var nedsänkt och det var på grund av väggarnas sluttning. Den vanligt förekommande kantkedjan hos stengrundshuset visar brobyhuset upp. Det finns en inre och en yttre, den yttre är lagd med små stenar och den inre med större stenblock med en flat sida inåt. Fyllningen mellan kantkedjorna bestod av det naturliga åsmaterialet, större stenar och jordblandat krosstensgrus (Schönback 1952:28).

Här uppvisas en tydlig ingång in till stengrundshuset i det sydvästra hörnet. Det man tydligast kan avgöra det på är att golvfyllningen var placerad vid öppningen - det verkade i alla fall så. Vid ingången finns det heller inga stenar, det kunde ha blivit borttagna men golvfyllningen påvisar ett medvetet val. Det styrker tolkningen av ingångens existens. I ingången påträffade man en skärva. I den norra delen av huset fann man keramik och två fragment av degelgods. Uppe på golvytan hittade man en flintpilspets och en del lerklining och två knackstenar återfanns 10 cm ned i golvet. I mitten av huset hade en, ungefär 0,5 meter djup plundringsgrop grävts (Schönback 1952:30f).

“Ett stort antal gjutformar, deglar och andra rester av bronsgjutningen påträffades vid utgrävningen, och Brobybosättningen har försiktigt tolkats som en rituell samlingsplats för levande och döda. Metallframställningen i anslutning till det ceremoniella kultutövande är en tydlig spegelbild av de gudomliga krafter som bronsåldersmänniskorna tillmätte den glänsande bronzen.” (Burenhult 1983:137)

Husgrunden delades in i åtta rutor som blev undersökta var för sig, indelningen skedde utifrån den profilen som gjordes i mitten av anläggningen. Man hann endast gräva ut ett smalt schakt ut med väggarnas utsida och fann då ett fåtal keramikbitar och lerklining precis innan bottennivån vid den södra kortsidan och den östra sidan var helt fyndtom. Men på den västra gaveln var det rikt med keramik i mindre samlingar och i det norra hörnet återfanns ett 35 cm tjockt lager av keramik, mycket lerklining och en dolkformad eldslagningsten av flinta. I den delen av muren fanns det en nisch där fanns det ungefär 30 keramikskärvor från ett deponerat kärl, bottenbit från ett annat kärl, tändar från nöt och lerklining. Över hela området yta påträffades tändar från häst och nöt, mest ungdjur. Koncentrationen var högst vid den norra gaveln (Schönback 1952:30ff).

I den norra delen fortsätter kulturlagret upp på väggen 10 - 15 cm, den byggdes på vart efter man anlagt husgrunden och 10 meter nordost från grunden ligger en låg skärvstenshö, i den har kulturlagret sitt centrum. Skärvstenshögen/härd tolkar Schönback som källaren för eldningen av leran på väggarna, av det bildades lerklining - en anledning till att mängden av lerklining är så stor intill den norra gaveln (Schönback 1952:31f).

Att datera det utgrävda stengrundshuset är problematiskt, ska man datera efter anläggningarna i dens närhet? Anläggningen i Hågahagen visade upp en tolkning av att den används under äldre

bronsåldern med ett uppehåll till period V. Det kan vara ett likartat fall för Brobyhuset (Schönback 1952:35f).

8.3 Tofta - Skåne

Göran Burenhult ledde utgrävningen av gravfältet i Tofta som påbörjades 1974. Gravfältet ligger på den norra delen av Bjärehalvön med en bred havsutsikt men förutom de skadade stengrundshusen finns det enligt Burenhult (1983) två stengrundshus på gravfältet som dominerar, det ena är 30x50 meter och det andra är 15x20 meter. Stengrundshusen är belägna nedanför tre äldre bronsåldershögar. Husen var lagda sida vid sida (Victor 2002:100).

Det mindre stengrundshuset ligger i direkt anslutning till en av de sju vallanläggningarna på gravfältet och den andra vallanläggningen som ligger sida vid sida av stengrundshuset har en liknad konstruktion av ett stengrundshus samt att man kan se två ingångar. Trots det har inte anläggningen tolkats som ett stengrundshus (Victor 2002:100). Fast Burenhult (1983) skriver i sin text som om att den andra anläggningen var ett större stengrundshus. Nära norr om den möjliga stengrundshuset finns det en skålgropssten och även en bautasten som lite längre upp följs av en annan bautasten (Burenhult 1983:174).

I det mindre stengrundshuset som mera säkert är ett stengrundshus var uppbyggd av en inre kantkedja bestående av större stenblock med en flat sida inåt och en mindre kantkedja av mindre stenar. Den inre och yttre kantkedjan begränsa väggens packning som består av tunga stenar med en fyllning av stenblandad jordfyllning som slutligen är täckt av ett lager med mindre stenar (Burenhult 1983:174). Den ytan som undersöktes var gavlarna samt den ena långsidan, det inre hörnen var rätvinkliga och det yttre hörnet var rundat. Som på flera andra ställen i Skåne var hörnet indragit i det syd östra hörnet på mitten (Victor 2002:100).

I det större, eventuella stengrundshuset återfanns en öppen stenränna som kan tolkas som en vägg eller pallisadkonstruktion. Men däremot i det mindre huset påträffades stolphål och även lämningar efter stora träväggar (Burenhult 1983:176). Svanberg (2006) talar om att i Tofta återfanns endast ett stolphål och enligt honom är hålet förskjutit nästan 1 meter från tänkbara mittaxeln. För övrigt återfann man inga bodstadsfynd och kulturlagret sakades (Svanberg 2006:125).

Det finns ett vallsystem med en plattform liknande karaktär som två av högarna är placerad på och det här vallsystemet tillhör stengrundshusen. Gravfältet innehåller en hel del gravhögar och fördärvade vallanläggningar (Burenhult 1983:176). Sammanlagt visar Burenhults (1983) bild över fornlämningsområdet upp 14 gravhögar, alla utom två är koncentrerade till den södra delen av gravfältet. Det som också ses tydligt är närheten till placeringen mellan hög, stengrundshus samt vallanläggningar. Det mindre stengrundshuset har en tio tal meter till närmsta hög, det är ungefär ca 10 steg för en vuxen människa, vilket är ett kort avstånd.

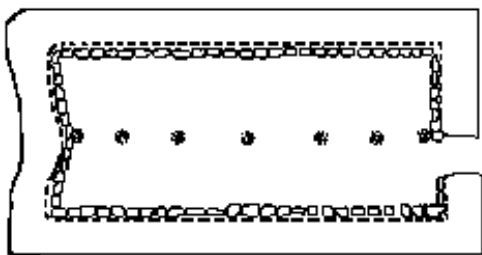
Burenhult (1983) menar att de tre vallanläggningarna, ett stengrundshus och de två högarna som befinner sig i det området kan tolkas som en förenad arkitektonisk enhet, att vallarna och stengrundshusen anslags anknäytning till gravhögarernas resning (Burenhult 1983:176). Området

kan tolkas som en gårdsenhet eller en kultplats (Victor 2002:101). Det är inte helt klart om man kan tolka de andra anläggningarna som ett stengrundshus men utformigt mässigt finns det stora likheter. Det eventuella huset ligger i nästan i direkt anslutning till en hög samt att det finns högar i nära anslutning på alla sidor förutom på den östra sidan.

“Hög 6 med en skeppssättning och keramik dateras till period V, hög 5 som är äldre än hög 6 dateras antagligen till mitten av bronsåldern.” (Victor 2002:101)

Gravarna längs söder ut dateras till den yngre bronsåldern, gravfältet kan ses som en kronologisk tillväxt, de äldre högarna i norr och det yngre i söder. Det delvis undersökta stengrundshuset i norr kan dateras till den äldre bronsåldern eftersom huset ligger i samma område av högar från den perioden (Victor 2002:101).

Bilden här nedan visar en ungefärlig bild av Burenhults (1983) förslag till hur stengrundshuset planlösning kunde ha sett ut (skiss: Axelsson 091128).

8.4 Sandagergård i Danmark

Flemming Kaul (2006) ledde utgrävningen av Sandergård som skedde 1985. Man tolkade huset som ett kulthus eftersom man inte fann några spår efter bodstadsfynd, även kulturlagret lös med sin frånvaro.

Namnet Sandergård kommer av en närliggande gården Sandåkergården och grävningen skedde för att man skulle anlägga en gasledning igenom landskapet. Det utgrävda stengrundshuset är placerad mellan två högre höjdplatåer (Kaul 1987:33).

Huset ligger i riktningen N-S och består av två stenrader - en yttre och en inre kantkedja, den inre kantkedjan har stenarna en plan yta vänd mot innerytan och i den norra delen av huset är en aning indraget. Mätt från utsidan av huset är storleken 18,5 meter långt och 7,5 meter brett. På den östra sidan av husets finns det en skada som skulle kunna tolkas som en ingång men anledningen till att man tror att sidan endast är skadad är för att man har jämfört konstruktionen på andra stengrundshus samt att ingången är otydlig (Kaul 2006:100). Men om det funnits en ingång skulle den troligast varit vid den södra gaveln där arkeologerna fann de fem röda sandstenar med inhuggna handtecken och dessa stenarna benämns som handstenar (Goldhahn 2007:50). Det

kommer att komma en mera förklaring om handstenarna längre ner i texten. De fynden man påträffade hittades i två tidsmässigt skikt det ena lagret var från bronsåldern period IV och det andra lagret var från förromersk järnålder. I innerytan fann man tre stycken urnegravar, ingen av individerna i urnorna kunde könsbestämmas men personernas ålder var mellan 20-40 år. Benen som låg i urnorna var rengjorda och relativt stora ben men inga gravgåvor påträffades i urnorna. Däremot återfann man urnorna under det stället i golvet där artefakterna påträffades. Två av urnorna var 36 och 38 cm höga, tunnformade och rabbade, delvis kunde man se strecken från fingerdragen och under öppningen fanns knoppar, urnorna daterades till period IV (Kaul 2006:100 och två av det tre funna urnorna var helt intakta vid återfinnandet (Goldhahn 2007:52). På golvet låg arbetade, flata stenar och krukskärvor, en del med knoppar på som dateras till period IV. Man hittade även degelbitar, delar av gjutformar men vad som har gjutets vet arkeologerna inte men fynden daterades från yngre bronsåldern (Kaul 2006:100f).

I den norra delen av huset påträffades långsmala och strandsvallade stenar, de var ungefär 4,5-6 cm långa och 4 cm breda och i den nordvästra delen kan man ana en smal rad av stenar, de kan eventuellt ha fungerat som en smalare avgränsning för fynden. Ett fynd som väckt intresse är handstenarna som jag tidigare omnämnde i texten ovanför, dessa stenarna påträffades tre meter från den södra gaveln. På fyra av dessa stenar såg man en tydlig inristning av en öppen hand med fingrar som spretade (Kaul 2006:100). Man tolkar att den inristade handen ska ses som en inristning av insidan av handen. Det beror på att händerna är djupare huggna under fingrarna, det djupare partiet ses då som en handflata (Goldhahn 2007:46).

Ovanför den spretande handen fanns fyra raka linjer men troligen har även en femte sten inristats med denna öppna hand men ytan är för vittrad och på grund av det blir ytan allt för otydlig (Kaul 2006:100). De fyra strecken ovanför handen anser Kaul (2006) bör ses som de fyra årstiderna eller de fyra tidpunkterna under dygnet – ”*soluppgång, solnedgång, middag och midnatt*” (Kaul 2006:109). Handstenarna är 39-40 cm långa och den inristade handen och underarmen är 30-36 cm långa (Kaul 2006:100) och händerna på de röda sandstenarna var inristade på stenens flata sida. De fyra händerna var riktade in mot huset, en sten med fingrarna vänd ner mot marken som verkade ha varit rest, de andra stenarna låg ner, två uppåtvända och en nedåtvänd (Goldhahn 2007:53). Stenarna var omringade av tre stycken bautastenar, två av stenarna låg ner, vid den ena stenen fann man en grop där man antar att stenen har stått i, den andra stenen var skadad. Den stenen som stod upp var 1,75 meter hög och nästan 1 meter i tjocklek och vägde 2,5-3 ton (Kaul 2006:100).

Tolkningen av dessa handstenar och bautastenarna är att det är en gränsmarkering mot de dödas fält. Händerna har troligen varit riktade utåt och tillsammans med bautastenarna har det varit en varning för att inte överträda gränsmarkeringen. Gick man över gränsen var man inne i de dödas värld eller om man vänder på det, en markering för att förhindra andarna från att lämna huset (Kaul 2006:109).

Malstenen som påträffades kan ha fungerat för att pressa och mala kvarts, det kan även ha malt ben eller brända ben.

”Ett mineral som ingick i såväl det teknologiska know-how som smeden bemästrade för att

magra deglar och gjutformar, i form av audiovisuella performativa ceremonier och ritualer vid hällbilder, död och begravningar och en rad andra rituella sammanhang, samt som magisk rekvisita för bronsålderns rituella specialister.” (Goldhahn 2007:307)

Det faktum att individerna som låg i urnorna var i någorlunda samma ålder kan ge en viss funderare om det var något speciellt med just dessa människor. Det är sällan man hittar en inristning av en hand och när man väl gör det återfinns ofta endast ett handavtryck. När man väl finner handavtryck brukar det kunna ses ett tydligt samband mellan inristningen och grav. I Sandergård hittades fyra handstenar men de låg inte i direkt anslutning till de tre urnorna som återfanns inne i huset. Urnorna låg precis under dåtidens golvyta och täckta med hållar. Täckhällarna är i samma form och storlek som de stenarna med inristade händerna är. Hällarna som omgav urnorna sågs inga inristningar på men den ena sidan var fint huggen. Denna form av fynd är högst ovanligt, det är unikt med urnor placerade i en byggnad av detta slag. Men avståndet mellan urnorna och handstenarna var endast ett tio tal meter (Goldhahn 2007:311).

Om man går tillbaka och tänker på att urnorna inte brukar påträffas i kulthus och att de låg så pass nära handstenarna samt att urnorna låg nära dåtidens golvyta kan Goldhahn (2007) se ett intressant samband. Det kan vara så att vid utgrävningen återfanns handstenarna i ett tidigt stadium, det gavs en möjlighet till att få en inblick i processens början. Meningen var att handstenarna tillsammans med urnorna skulle deponeras i en gravhög eller någon form av grav men dem kommer aldrig längre. Om vi utgår från att det ovan nämnde stämmer kan tolkningen av huset fungerat som en transformationsplats. Ett hus där området specialister inom rituella ceremonier samlades för att anordna övergångsritualer eller för att utföra rituella ceremonier vid begravningar (Goldhahn 2007:311).

Att handen ses som en religiös symbol är ett vanligt förekommande från olika delar av världen. Handen uttrycker att Guds valda folk är beskyddade. En teori som finns är att de fem fingrarna plus dem fyra strecken ovanför handen, som tillsammans bildar talet nio står för de nio månaderna en kvinna är gravid, då kan detta symbolisera återfödelse och en god fortsättning. Men som jag nämnt ovan kan de fyra strecken likväl stå för de fyra årstiderna i samband med återfödelsen av årstiderna (Kaul 1987:43).

Huset låg på ett gammalt mullager, därför kunde man inte se stolphål men i den understa grunden framkom ett eller möjligen två stolphål placerade i mitten.

“... men ved andre lejligheder kunne man lave et provisorisk tag bestående af en lettare konstruktion af grene og grene med lov. Ved en sådan provisorisk eller midlertidig tagdaekning kunne stolper som konstateret ved stolpehuller ved Tofta Högar og i yderst begrænset omfang ved Sandagergård have haft en vis funktion.” (Kaul 2006:103)

Detta ger en förklaring till varför man finner stolphål i vissa och i andra inte, att man har haft tillfälliga tak. Han gör en jämförelse med stengrundshuset i Tofta där Burenhult ger en rekonstruktion av ett arkaisk tvåskeppig takkonstruktion (Kaul 2006:103). Victor (2002:70) skriver att det saknades tecken på att det funnits något tak eller väggar medan Kaul (2006) har en idé om en tillfällig takkonstruktion (Kaul 2006:103).

Stengrundshuset låg under gravar från förromersk järnålder och det finns gravar i närheten av huset. Andra aktiviteter som har lämnat spår i området blir svårdaterat eftersom man inte vet vilka aktiviteter som kan förknippas med huset. Exempelvis kan man inte datera härdarna utanför huset. 10 av 12 gravar har placerats innanför den inre kantkedjan och de andra två gravarna ligger 7-8 meter norr om huset. Kaul tycker att gravarna borde ha täckt huset medan Victor finner att huset varit synligt (Victor 2002:71). 100-200 meter öst om nordöst har man konstaterat att det finns spår av en samtida boplats. Fast man har inte funnit en husgrund endast bevis för mänskliga aktiviteter i form av flinta och flintspån (Kaul 2006:102).

8.3 Hågahagen - Uppland

Helena Victor ledde seminariumutgrävningen av Hågahagen i maj 2000 och 2001. Det är en av mina fallstudier som det har påträffats en hel del fynd. Men innan jag går in på fynden ska jag berätta om stengrundshuset landskapskontext och konstruktion (Victor 2002:164).

Under den äldre bronsåldern låg Håga på en ö precis intill en öppning av en havsvik och det här skyddande läget blev en tillgång för Håga området (Victor 2002:153). Det var lätt att ta sig under bronsåldern till Hågaområdet, det gick en vattenled nästintill hela vägen fram till platsen. Idag kan man beskåda ett område rikt med fornlämningar från bronsåldern. Almgren (1905) var på plats och grävde ut Hågahögen som innehöll en brandgrav i en ekkista som placerades där någon gång under period IV. På en annan plats av Hågahögen finns en fornborg – Predikstolen. Efter att ha undersökt den kan man se att vallanläggningen byggts på i två omgångar och därav används under en längre period. Borgen har troligen inte fungerat som en försvarsborg utan en anläggning för dödsritualer så väl under bronsåldern som järnåldern (Victor 2002:157).

Uppförandet av det utgrävda stengrundshuset sker förslagsvis under en längre period där väggarna byggs på allt som. Huset dateras till slutet av period II eller början av period III men själva dateringen för användandet av Hågahagen görs utifrån den antagande hällkistan och de eldar som en gång brann. Där av togs området i bruk ungefär 1800 f. Kr. Fornborgen/vallanläggningen vid Predikstolen och stengrundshuset ska ha anlagts under samma period. Huset förstördes i slutet av period III för att sedan återupptas mera på allvar igen under period V. När stengrundshuset revs i slutet av period III påbörjades i början av period IV anläggningen av Hågakyrkan. Man kan tänka sig att huset förstördes för att man enbart använde sig av Hågakyrkan eller så användes båda anläggningarna parallellt med varandra (Victor 2002:178).

När Hågahögen byggs, troligen för en inflytelserik familj i mitten av period IV förändras en del på området (Victor 2002:178). Inga flera gravar anläggs i närheten och mycket tyder på att Predikstolen brann under period V och i allt detta återvänder man att använda stengrundshuset i Hågahagen. Förutom att man kan se att lausitzkeramik och krukorna med matskorpan kan dateras till period V finns det en brandgrav alldeles intill stengrundshuset. I denna brandgraven låg skäligen ett flertal människor som begravts i anslutning till kulhuset. I brandgraven påträffas keramik och en bronsnål som kan ge en datering till att brandgraven används under yngre bronsåldern. Men bara för att man mera aktivt återupptog användandet av stengrundshuset

lämnade man inte Hågakyrkan (Victor 2002:178).

Den boplatsytan som undersöktes först daterades till den äldre bronsåldern. Intill boplatsytan finns en skärvestenshög och den kan dateras till den äldre bronsåldern med en långvarig period enda fram till yngre bronsåldern/äldre järnåldern. Boplatsen flyttades efter vart kultplatsen fanns, alltså flyttades husen ut mot den udden där Hågakyrkan och Hågahögen finns. När man börjar använda stengrundshuset igen flyttar man inte på boplatsen utan verkar inte se det som några bekymmer att bo intill en gravplats (Victor 2002:178f).

“Detta nya sätt att använda kulthusen, med aktiviteter inuti huset, speglar ett nytt förhållningssätt som präglar den mindre kulthustypen. Det är rimligt att anta att boplatsen/boplatserna flyttat i förhållande till kultplatsen.”(Victor 2002:179)

Det stengrundshuset som blev utgrävt hade tre stycken skärvestenshögar placerade runt den norra gaveln. Intill en berghäll strax intill anläggningen finns en skärvestenshög som innehöll bland annat rester från en hällkista. Huset sluttade på grund av den 1,5 meter nivåskillnaden. På en åkermark ligger en förhöjd skogsdunge, det är på den dungen som Hågahagen är placerad (Victor 2002:162).

Väggens konstruktion bestod av två parallella stenrader av stora stenblock. Väggens fyllningsmaterial bestod av jord och skärvesten. Det är bara den västra väggen som är bra bevarad och i den norra delen av sidan är väggen helt intakt. Eftersom huset sluttade kan man ana att den påökade fyllningsmaterialet på den östra sidan av väggen är medvetet val för att jämna ut husets grundnivå. Den yttre kantkedjan som markerar väggen urskiljer sig eftersom stenarna är obrända, rundade och av en likformig storlek. När man torvade av blev de förvånade över att de stenarna som hade sett så små ut var egentligen stora och robusta. Det är inte många av stenarna som står i ursprungsläget i Hågahagens hus. Men med tanke på det speciellt utvalda eller bearbetade stenarna som finns i konstruktionen kan man förstå att det ligger mycket arbete bakom anläggningen (Victor 2002:163-167).

Väggarna av huset var 2,5 meter breda och inner ytan av huset var endast ungefär 1,8 meter. Som jag nämnt tidigare tycks väggens tjocklek vara viktigt och här är ett bra exempel på att den inre ytan är smalare än väggens bredd. Förekomsten av skärvesten i väggarna är inte helt ovanligt och i detta huset fanns det enda ner till grundnivån. Valet av skärvesten bör också ses som ett medvetet val då förekomsten är så vanlig (Victor 2002:167).

I väggarnas över yta fann de mindre mortelstenar och knackstenar och vissa av knackstenarna var halva och en del brända, intrycket blev att stenarna medvetet blivit förstörda.

Andra fynd som påträffades i väggarna var, delar av brända ben, rabbad och vissa fingerdragen keramik. De benen man kunde se vad det kom ifrån visade sig tillhöra, svin, nöt och får/get. Det fanns även bränd lera. Victor (2002) tror inte att det varit lerklingade väggar eftersom man bara fann små samlingar av deponerad bränd lera. Leran hade troligen medveten placerats i väggen och blivit bränd på ett annat ställe (Victor 2002:167).

Ännu mer keramik återfanns i väggen på den östra sidan, där hade stått minst två kärl i en nisch.

Ännu en antydning på krossad keramik hittades inom en mindre yta där små skärivor låg och tillsammans hade bildat ett helt kärl. Något som försvårade tolkningen var en stor ekrot som hade rört om väggens och eventuellt krukornas placering. Vissa av bitarna från de båda kärlen återfann gruppen en tjock matskorpa som påvisar att kärlen en gång varit fyllda med något organiskt. Att innehållet varit fastbränt är inte så troligt eftersom matskorpan kunde ses nästan uppe intill öppningen.

Det gjordes antagande om att kärlen hade varit försedda med ett lock när den placerades in i en nisch i vägg. Deras antagande baseras på följande, vore kärlen utan lock borde inte innehållet suttit så långt upp utan sjunkit för att sedan sjunka in i väggarna. Utgrävningsgruppen hittade även delar som ursprungligen kunde ha varit ett lock (Victor 2002:171). När det kommer till dateringen av kärlen finns det enligt Victor (2002) tre möjliga utfall. Det först som enligt henne också är det mest troliga är att båda krukorna placerades dit samtidigt med lock och innehåll under period V - VI. Det andra alternativet är att krukorna deponerades dit vid två olika perioder. Det sista alternativet går ut på att krukorna har stått där under en längre period och under flera hundra år har krukorna fyllts på med innehållet. Matskorpan är daterad till period V - VI. Kärlens utseende tyder på att de tillverkades under den äldre bronsåldern men eftersom matresterna dateras till den yngre bronsåldern kan man ana att anläggningen används under en längre period. Dateringen av stengrundshuset blev slutligen, slutet av senneolitikum, början av den äldre bronsåldern (Victor 2002:171f).

Victor (2002) skriver att känslan var att man spridit ut kvarts över hela konstruktionen. Kvartsen återfanns olika former, vissa brända, andra hade legat i vattnet under en längre period och en del var bearbetad (Victor 2002:168). Den krossade kvartsen som låg utspridd över huset kan ha varit till för att skapa olika sensoriska händelser som lukt, ljusfenomen eller ljud. Allt det kan ha bidragit till ritualens audiovisuella prägel (Goldhahn 2007:200).

Det anmärktes en mörkfärgad tunn ränna som följde längs den innerkanten där stenarna fortfarande nästan var i ursprungsläge. Storleken på rännan var 10 cm bred och minst 25 cm djup. Victors (2002) tolkning blev att i den tunna rännan stod det ett smalt träplank. Ser man till bilden över rekonstruktionen av stengrundshuset ser man detta träplank ovan på stengrunden. Planket utgör en inhägnad av det rum som finns innanför (Victor 2002:169).

Studenterna torvade av hela huset och det gjordes även provschakt i området och den avgränsningen som gjordes var uppe vid den norra änden. Jag tycker att det är viktigt att hålla i åtanke att tidigare utgrävningar har varit fokuserade till innerytan och arkeologerna har ibland gjort en smal profil genom väggen med åtanke till att se väggens konstruktion. Stengrundshuset i Hågahagen påträffades ändå relativt mycket fynd men endast ett i innerummet. Fyndet var en rabbad kruka med knoppar strax under öppningen. Med en kol -14 datering av krukans blandat med tidigare dateringar av liknande krukor ger det en datering av III - IV. Det dröjde inte länge innan det påträffades fynd - redan andra utgrävningdagen. Det var i området intill hällen och nedanför fann man rabbad keramik och knackstenar (Victor 2002:167).

Det som är intressant var att den keramiken som återfanns intill skålgropsraden var riktade in mot krukans som var placerad i innerytans mitt. Om det var ett medvetet val är svårt att säga men

eftersom det endast fanns en kruka inne i huset kan man tolka det som ett medvetet val. I den norra änden påträffades ett annat intressant fynd är en stor sten med skålgropar - runda inhuggna gropar i olika storlekar. Stenen är en så kallad klangsten, stenen ger ifrån sig ett klang ljud. Nedanför stenen låg en knacksten och med den kunde man slå mot skolgroparna och då uppstod klang ljudet. Det finns 16 skålgropar men där klang ljudet är som högst är det flera koncentrerade skålgropar samt att groparna är större (Victor 2002:168f).

En sak som pekar mot stenens betydelse är stenens storlek. Den är ca, 1,7 meter lång och 80 cm bred och men en tjocklek på 60 cm. Om man då tänker på att inner ytan är 1,8 meter bred och stenen är 1,7 meter lång kan man tydligt se den medvetna handlingen av placeringen. Nedanför stenen fanns keramik som var rabbad och små bitar av ett glattat kärl. Samma sorts keramik återfanns 50 cm längre ner under stenen. Keramiken var av två olika sorters keramik som förmodligen en gång blivit krossat. Förutom keramik hittades brända och obrända ben som delvis kom från en tand från ett nötdjur och vissa delar kom ifrån skalltaget från olika djur. Även tre halva knackstenar som var brända. Klangstenen, fynden under och fynden framför är alla daterade till samma tid, alltså allt placerades samtidigt (Victor 2002:170). Victor (2002) tänker sig att klangstenen har använts som en symbolisk tröskel för att komma in i huset. En tröskel som representera gränslinjen mellan två sfärer har ett stort symboliskt värde (Victor 2002:170).

”Det är rimligt att anta att den plana ytan med flest skålgropar legat vänd uppåt. Stenens läge när den påträffades pekar att den blivit vält ned i huset tillsammans med keramiken och fyllningen i gropen. Stenen har välts under slutet av period III - början av period IV (1220 - 1050 f. Kr), alltså efter att kulthuset anlades.” (Victor 2002:170)

Intill den norra yttre gavelkantkedjan fann man två små härdar som togs C-14 datering av, resultatet blev att kantkedjan och härdarna anlades samtidigt. En förklaring till den krossade keramiken och att klangstenen välts omkull kan ha varit en symbolisk handling för att människorna slutade använda platsen under period III (Victor 2002:174).

Mellan bergshällen och kulthuset norra gavel återfanns lite keramik men ju närmare keramiken kommer huset desto mera och tätare med keramik blir det. Det återfanns även knackstenar och en avslagen del av kvarts samt påträffades härdar intill bergshällen. Man kan ana att det funnits ett rituellt samband mellan hällen och härdarna, några dateringar gick dock inte att göra. Förutom det hittades även metallhantlingsfynd - degelfragment och gjutformar. Eftersom mängden av metallfynden var mycket mindre än det som hittats på åkern som finns bakom hagen kan man tänka sig att metallgjutning intill stengrundshuset kan ha hänt vid ett fåtal gånger. På den ovan nämnda åkern fanns en boplats som med stor sannolikhet användes under en längre period, alltså har man under en lägre tid kunnat gjuta metall. I de två större härdarna grävdes det ut en begränsad del av och i den norra härden fann man “lillasystemen” till den stora klangstenen, både till form och klang (Victor 2002:174).

9. LANDSKAPET

Något som är viktigt för kulthuset tolkning är den rituella miljön de återfinns i. De ligger i anslutning till en eller flera gravar (Rudebeck 2006a:14). Deras placering har varit

halvmonumentalt det vill säga, de har varit helt synliga men ändå inte placerats på den högsta höjden. Det verkar inte som om att man ville att husen skulle synas mera än de andra gravarna på gravfältet. Husen har ofta varit belägna och riktade mot vattnet intill andra bronsålderslämningar. Platsen kan påverka husets tolkningar och därför har Victor (2002) undersökt lämningar även utanför typiska bronsåldersmiljöer.

Kaliff (2006) talar om att det gudomliga kan ha funnits i träd, stenar eller platsens läge.

“Animistiska föreställningar, att naturformationer och objekt anses vara besjälade eller fungera som boningar för andeväsen, har förmodligen varit en del av den äldre skandinaviska föreställningsvärlden.” (Kaliff 2006:130)

Att höjder och berg kan ses som de högre makternas boende och då kan man tolka gravhögarna och rösen som en efterliknelse av höjder och berg. Gravhögarna och rösen kan därför vara något mera än en gravplats. Exempelvis ville man att en hög skulle efterlikna ett berg la man dit sten på högen för att förbättra högen och förbättra den heliga platsen till ännu heligare. Den fysiska delen från de religiösa handlingarna kan man idag se i form av kulthus (Kaliff 2006:130).

Den miljön jag nu kommer att skriva om är en miljö med utgrävda stengrundshus. Anledningen är att de som inte blivit inventerade är mera svårtolkade och då vore det intressant och se om dessa stengrundshus ligger i samma miljö som de utgrävda.

I Uppland finns det flest inventerade stengrundshus. Det kan exempelvis bero på att bronsåldersbebyggelsen var så tät och förmögen - det är i sådana miljöer stengrundshusen är vanligast i. Den typiska miljön i Uppland för stengrundshusen är en blockrik miljö och skärvtenshögar, rösen och stensättningar av bronsålderstyp (Victor 2002:82f).

“Lokalerna ligger på höjder, där en grav ofta placerats i krönläge med kulhuset halvmonumentalt nedanför.”(Victor 2002:84)

Exempel på ett halvmonumentaltläge skiss: Axelsson 091215

Ett exempel av ett stengrundshus som inte är utgrävt är det som ligger i Simtuna, Skensta, Uppland. Denna plats är Upplands skärvtensstättaste område som ligger på en blockrik moränrygg. Under bronsåldern fanns där en havsvik där lokalen var uppförd längre in, alltså fick

stengrundshuset ett mera skyddat läge. På gravfältet finns det, ett röse, sex skärvtenshögar och flera mittblocksgravar. Stengrundshuset är placerat på en plåtå och läget är halvmonumentalt och storleken är i varje fall 18,5 x 7,5 meter med väggar på ungefär 2- 3 meter breda och i väggen kunde man konstatera att det finns skärvtens. Man kan få känslan av att det varit en symbolisk gräns mellan gravarna och skärvtensområdet. Där stengrundshuset och det flyttblocket som ligger mellan huset och krönröset har varit markörer för gränsen. Man skulle kunna tolka skärvtensområdet som en boplat, det finns då en möjlighet att tolka gränsen som en markering mellan gravfältet och boplatområdet (Victor 2002:82f).

Inga av stengrundshusen i Småland har blivit utgrävda. Det småländska landskapet bjuder på mörka skogar och område med öppna vyer mot havet. De flesta stengrundshusen i Småland ligger längs havet där de rika bronsåldersbebyggelserna fanns. Det finns även stengrundshus och andra kulthus i inlandet, exempelvis Växjö och Jönköping. Stora Hammar som ligger i närheten av Växjö är ett område som ligger i inlandet fast med ett stort sjösystem. Stengrundshuset är 16 x 7 meter och omges av två stensättningar och tillsammans bildar dessa konstruktioner en enhet, det är ett vanligt förekommande (Victor 2002:90).

Martin Hansson (2008) talar även han om en direkt sammankoppling mellan gravar och stengrundshus ifrån en utgrävning i stora Hammar. På det gravfältet som undersöktes fanns som nämnt ovan ett stengrundshus, huset i sig blev aldrig utgrävt men de rösen som låg i anslutning till huset undersöktes. I detta fall är det just den tydliga anslutningen mellan gravar och huset som är det intressanta. De båda utgrävda rösen som låg ett fåtal meter ifrån huset återfanns brända ben i. Ett röse ligger sydväst om stengrundshuset och det andra ligger i öster. Den tydligaste sammankopplingen till huset är den stensättningen som ligger norr om husets östra sida av huset långsida där den knyts samman med huset. Det har alltså skett minst två begravningar bara ett fåtal meter från huset samt att stensättningen är direkt ansluten till huset. Att stensättningen hör samman med stengrundshuset rent fysiskt känns i alla fall väldigt tydligt (Hansson 2008:157f).

Fredrik Svanberg (2006) var med och undersökte tre stengrundshus vid Gualöv i Skåne. Det skedde 2002 och är en av de få utgrävningar som har noggrant undersökts med moderna metoder. Svanberg (2006) menar att denna utgrävning bidrog till den allra första mera detaljerade kännedomen om stengrundshusen och här ingår även en sammanhängande helhet med närmiljön. Stengrundshusen kunde dateras till samma period som gravmiljön - den yngre bronsåldern. I dessa hus kunde inga tecken på stolphål ses även om man på ett grundligt sätt letade efter spår. De gravarna som låg i närheten av det största stengrundshuset fann man i samtliga fyra bronsföremål. Dessa gravar bjöd på mera fynd än övriga på gravområdet. Gravfynden var bland annat en rakkniv och en annan rakkniv påträffades i en urna i det mellersta huset. En rakkniv ses som en ägodel för en förmögen man (Svanberg 2006:125).

Eftersom husen kunde sammankopplas med gravarna på gravfältet menar Svanberg (2006) att man kan tydligare ser vad husen används till, vilka begravningsritualer som har skett. En nämndvärd sak är att husen byggdes efter att kremeringen och urnor nedsättningen skett, alltså blir inte sammankopplingen av urnorna och husen kristallklar (Svanberg 2006:125).

Men att det finns ett tydligt samband mellan grav och hus tycker Svanberg(2006). Genom bara

inventeringar av stengrundshusen har man kunnat konstatera att 90 % är placerade intill någon gravanläggning (Svanberg 2006:125f). Så här uttrycker sig Svanberg (2006) om sin bestämda tolkning.

“Allt talar för att de stenbyggda husgravarna var gravmonument som konstruerades i samband med enskilda dödsritualer.” (Svanberg 2006:128)

10. DISKUSSION

Jag vill börja med att nämna att jag är förvånad över hur mycket fynd som ändå hittats i stengrundshusen. Jag började mitt arbete med förväntningar om just fyndfattiga anläggningar. När jag valde mina fallstudier hade jag inte alls läst på om utgrävningen utan valde efter de anledningarna som jag nämnde i mitt syfte. Mina förväntningar tycker jag inte stämmer överens med mina fem fallstudier visserligen från fem olika tidsperioder av utgrävningar.

Två av dessa fem utgrävningar är utförda med moderna metoder, Sandagergård samt Hågahagen. Det synes klart att i dessa två utgrävningarna återfanns ett flertal fynd då i jämförelse med Arnes (1925) utgrävning år 1921 i Koarum. Om det har med utgrävningens metodval att göra kan man såklart inte veta men med tanken på att Arne (1925) aldrig undersökte väggen något närmare vet man aldrig om han där missade eventuella fynd.

Utgrävningen som skedde i Hågahagen blev väggarna noggrant undersökta, det var där man påträffade de flesta av fynden så som, brända ben från olika djur samt keramik (Victor 2002:167). I den anläggningen i Broby som Schönback (1952) delvis grävde ut ett smalt schack i väggen återfanns rikligt med keramik, en del lerklining och en dolkformad eldslagningsten av flinta. I den inre ytan fanns en skärva, keramik, flintpilspets, två knackstenar och två fragment av degelgods (Schönback 1952:30ff). Här är det fyndmässigt rätt jämnt med innerummet och det smala schacket som grävdes ut i väggen. Om hela väggen noggrants undersökt kanske mera fynd påträffats. Eftersom väggen tycks vara viktig bör man ha i åtanke att tidigare utgrävningar som främst blivit koncentrerade till innerytan kan ha lämnat spår som kan förtydliga husens syfte.

Samtliga stengrundshus är daterade till den äldre bronsåldern och omringade av yngre eller samtida gravar. I Sandagergård kunde handstenarnas placering samt urnornas ”tillfälliga” vistelse i huset visa på ett tidigt stadium för begravnings processen, det gör att tolkningen blev att huset invigde platsen för att sedan fungera som en plats för att transformera de döda (Goldhahn 2007:311). Enligt Arnes (1925) dateringar av gravfältet i Koarum finns ännu en tydlig anledning till att husen invigde gravfältet. Han menade att gravarna anlagts efter huset (Arne 1925:125). Går man vidare till tolkning av gravfältet i Tofta kan man se en liknande parallell. Det delvis undersökta huset dateras till den äldre bronsåldern sen förlöper gravfältet fram mot den yngre bronsåldern. Men här är det svårare att tydligt ser om stengrundshuset anlades först eftersom den omger sig av gravar från samma period (Victor 2002:101).

I Hågahagen är huset även där daterad till den äldre bronsåldern och när huset eventuellt förstördes byggdes ett annat stengrundshus och vid samma tidpunkt uppfördes Hågahögen, alltså en begravning sker i samband med huset. När huset i Hågahagen sedan återupptas och börja

användas igen blir ett antal människor begravda i en brandgrav intill huset (Victor 2002:178). Det är som om att ett kulthus "måste" befinna sig på plats för att kunna genomföra de ritualerna som krävs för att transformera den döda intill nästa liv. Att husen har haft en nära koppling till en eller flera gravar är för mig tydligt. För att skapa en bättre förståelse av husens betydelse borde man ta hänsyn till både fynden i stengrundshuset och den eventuella utgrävda graven som kan knytas samman med huset.

Svanberg (2006) kan tydligt se att stengrundshuset som grävdes ut i Gualöv ger en bild vilka begravningsritualer som har skett intill huset. Huset kunde bestämt dateras från yngre bronsåldern av den tydliga bronsåldersmiljön de var placerade i därav kunde den tydliga kopplingen göras till vilka begravningsritualer som har skett. Men vilka begravningsritualer framgår inte i texten (Svanberg 2006:125). De begravda människorna återfanns kremerade i urnor så för att möjligen kunna förstå vad det är för begravningsritualer Svanberg (2006) menar har skett där återvänder jag till mitt kapitel 6.2 där jag bland annat skriver om kremering. Kremeringen i sig kan ha varit det viktigaste inslaget i begravningsritualen, att man genom elden befriade själen. Perioden innan själen blev befriad var en farlig period för såväl människorna som för den avlidne (Kaliff 1995:84). Så är det begravningsritualer i form av en "kremeringsritual" som Svanberg (2006) så tydligt kan se inslag av? Jag tror inte att svaret på den frågan är så enkel.

Det som känns genomgående är att huset är placerade på ett gravfält intill en eller flera gravar. Vattnet känns även som ett nyckelord då närheten till vattnet är ofta förekommande. Läget är inte på den högsta punkten, alltså blir det ett halvmonumentalt läge. När de ligger intill någon form av vattenled kunde man se den ena långsidan av huset när man kom färdandes på vattnet.

Det man ofta stöter på när man läser om stengrundshusets placering på gravfältet är att huset plus ett antal anläggningar tillsammans bildar en enhet (Victor 2002:82).

Av mina fem fallstudier har man funnit spår av metallhantering i form av degelfragment och gjutformar i tre av dessa - Sandergård, Broby och Hågahagen (Kaul 2006:100f; Burenhult 1983:137; Victor 2002:174) det är möjligt att man skulle ha funnit spår efter metallhantering i Tofta och Koarum om man gjort en mera noggrann utgrävning.

Som van Gennep (1960) redogör i sin övergångsteori – en avlidne människa som inväntar själva begravningen är i en övergångsperiod där de verken är var de en gång var och inte heller vad de kommer att bli (van Gennep 1960:147f). Inför förberedelserna av transformationen måste den avlidne ha en plats att bevaras, den döde är i de levandes händer samtidigt som de levande finner perioden innan den döde är begravd som farlig och oberäklig (Söderström 2008:199), utgår jag ifrån att människorna hade en lösning på den dödes kroppsförvaring under den riskfyllda perioden på ett tillförlitligt ställe.

Victor (2002) talar om vikten av stengrundshusets väggar, hon antar att väggarna har haft en betydande mening i sammanhanget. Väggarna är ofta nästan dubbelt så breda som innerrummet, det är väl packade ofta med stenar och den inre kantkedjan är tät sammanfogad (Victor 2006:115). Var det så att man ville vara säker på att det som fanns innanför väggarna inte kunde ta sig ut?

Victor (2009) menar att bronsåldersmänniskorna hade respekt för de döda, de ville tror att den avlidna personens intellektuellt minskade efter dem trätt in i den dödas sfär. Alltså kunde inte den döde förstå att det bara var att kliva över väggen/muren, de blev då instängda i anläggningen (muntligt 091126). Döden har ibland tolkats som ett kaos, ett kaos människan vill förändra till en ordning och trygghet. Under kremeringen frigörs själen från kroppen (Söderström 2008:199; Kaliff 1995:84), under det tillståndet kan själen vandra över tröskeln och gå vidare in till nästa rum - till de dödas sfär. Kroppen har då lämnat sin tidigare tillvaro för att befinna sig i en ny miljö.

Handstenarna som påträffades vid utgrävningen av kulthuset i Sandagergård har fyra stycken streck inhuggna ovanför handen. Dessa streck tolkade Kaul (2006) som antingen de fyra årstiderna eller de fyra tidpunkterna under dygnet – ”*soluppgång, solnedgång, middag och midnatt*” (Kaul 2006:109). Det går att dra en koppling där med van Genneps (1960) teori om övergångsritualer. Han menade att utförandet av ceremonier skedde vid årstidernas skiftningar, att våren gav grönska i landskapet, en pånyttfödelse skedde alltså en övergångsritual (van Gennep 2006:4). Placeringen av stenarna ses som en gränsmarkering. Om det är för att ingen ska ta sig in eller om det är för att förhindra andarna att tar sig ut är inte Kaul lika säker på (Kaul 2006:109). I stengrundshuset i Hågahagen hittades en klangsten som Victor (2002) tänker sig har kunnat haft funktionen som en symbolisk tröskel, en gränslinje mellan två världar precis som den markeringen handstenarna kunde ha haft (Victor 2002:170).

Smeden kan bemästra elden, han kan bemästra metallen han har en position som den rituella specialisten. Som specialisten i samhället sågs han som personen med övernaturliga krafter, han kunde intar en roll i skapelsemyter eftersom han kunde skapa föremål som var laddade med en religiös symbol. Men smeden tycks ha haft olika status i olika samhällen. I en del samhällen befann sig smeden i samhällets bottenskick och i andra var han den med en hög status (Goldhahn 2007:100f). Om jag utgår ifrån det sist nämnda - en med hög status borde smeden även varit en respekterad man, vem skulle passa bättre än smeden att lägga ett sista ansvar inför den dödes resa?

Att smeden har varit den personen som har haft speciella kunskaper känns tydligt, en speciell kunskap bör ses som eftertraktat. Det kan vara smeden som lärde ut sin kunskap om samhällets traditioner vid övergångsritualer från barn till vuxen. Där spår av metallhantering påträffats bör det vara ett tydligt samband mellan någon med kunskapen om metallhantering i detta fall smeden.

Om det var som ovan nämnt kan man tänka sig att stengrundshuset har används som en förvaringsplats inför transformationen samt att transformationen ägt rum i huset (Goldhahn 2007:100f).

11. SAMMANFATTNING

Min frågeställning var

- * Kan fynden säga oss något om vad kulthuset används till?
- * Finns det någon typisk kontext för stengrundshuset de ofta förekommer i?

Mitt syfte var att förtydliga var ett kulthus är samt påvisa att det skett något rituellt i eller intill dessa hus. Att dess miljö har varit av en stor betydelse och att studera närmiljö de ligger i. Min teori är van Genneps (1960) teori om övergångsritualer.

Fokuset har jag lagt på kulthuset av stengrundstyp under bronsåldern i Sverige och Danmark. Genom att skriva fem olika fallstudier har jag kunnat diskutera dess konstruktion, fynd och husets närmiljö. De fem platserna som jag använd mig av är Koarum, Broby, Tofta, Sandergård, och Hågahagen (Arne 1925; Schönbeck 1952; Burenhult 1983; Kaul 2006; Victor 2002). Eftersom dessa kulthus är belägna i en rituell kontext valde jag att skriva en begreppsförklaring av ritual och religiöst samt en kort förklaring till ordet kult. Jag nämner även en tolkning om brandgravskicket som var vanligt under bronsåldern. Smeden som hade kunskapen om metallhanteringen kunde vara en viktig person inom de rituella ceremonierna (Goldhahn 2007:100) och spår efter metallanvändning har påträffats i samband med stengrundshuset.

I det sjätte kapitlet gav jag en kort och överskådlig förklaring av stengrundshusets typiska utseende samt en mindre förklaring till de mindre stolpbärande kulthuset som påträffas under exempelvis stensättningar. Att stengrundshuset ofta har en yttre och en inre kantkedja. Den fyllningen som finns i mellan dessa två kantkedjorna kan bestå av, stenblock, skärvsten, grus eller sand. Hörnen är ofta rundade och innehörnen är rätvinkliga. Vissa av dessa hus saknar tak, väggar och ingång och ska ses som en öppen anläggning. Längden på stengrundshuset kan variera mellan 10 - 45 meter men den vanligaste längden är 12 - 25 meter långa och 6 - 12 meter breda. Exempel på fynd som kan påträffas är, keramik, ben och flinta (Victor 2006:115).

Det mindre kulthuset har en form av ett C eller D, huset hittas ofta nedbrända under en stensättning eller någon annan gravkonstruktion. Dessa hus påträffas i samband av en utgrävning av ett gravfält och är därför inte lika många i antalet som stengrundshuset som syns ovan mark (Victor 2006:116). Därefter följer mina fem fallstudier, först behandlar jag Koarum i Skåne som Arne (1925) år 1921 undersökte ett av stengrundshuset på gravfältet. Inga fynd, härd eller stolphål kunde Arne (1925) hitta, stengrundshuset daterade han till den äldre bronsåldern (Arne 1925:125ff). Min andra fallstudie är från Broby i Uppland som Schönbeck (1952) ledde utgrävningen av år 1949. Här kunde en tydlig ingång av stengrundshuset tydas samt att fynd påträffades bland annat i form av keramik, fragment av avdegelgods, flinta, knackstenar och ben Schönbeck 1952:28-35). Efter Broby följer Tofta i Skåne som Burenhult (1983) ledde som påbörjades 1974. I ena stengrundshuset påträffades ett stolphål, Burenhult (1983) tänker sig ett tak över stengrunden (Burenhult 1983:174-176). Sedan kommer det om Sandergård ifrån Danmark. Stengrundshuset som Flemming Kaul (2006) ledde utgrävningen av 1985. Förutom en

beskrivning av konstruktionen och av fynden läggs mest fokus på fyndet - handstenarna (kaul 2006:100; Goldhahn 2007:50) och hur man kan knyta platsen till att övergångsritualer skett. Fallstudierna avslutas med Hågahagen som Victor (2002) 2000/2001 ledde utgrävningen av. Vid undersökningen påträffades en hel del fynd, de fynden som hittades var daterade från den äldre som så väl den yngre bronsåldern alltså har stengrundshuset används under en lång period. Även intill det här huset återfanns spår efter metallhantering (Victor 2002:178).

Det sista fallstudien När fallstudierna är avslutade följer min diskussion av kulthusens möjliga betydelse samt den kringliggande miljön.

12. REFERENSLISTA

Almgren, Oscar. 1905. *Kung Björns hög och andra fornlämningar vid Håga*. KVHAA. Stockholm

Arne, Ture, J.1925. Hus från bronsåldern i Sverige. *Rig 8*, s 122-127

Bradley, Richard. 2005. *Ritual and Domestic life in prehistoric Europe*. Routledge. USA

Burenhult, Göran. 1983. *Arkeologi i Sverige. Bönder och bronsjutare*. AB Wiken. Ungern

Dahlin, Michael. 2008. Skärvtenshögar i Misterhults socken – en analys av deras placering, datering och kontext. I: Goldhahn, Joakim.(red). *Gropar & monument. En vändbok till Dag Widholm*, s 233-254. Kalmar Studies in Archaeology IV. Solna

Goldhahn, Joakim. 2007. Dödens hand – en essä om brons och hällsmed. I: Goldhahn, Joakim, Ostigård, Terje (red). *Rituella specialister i brons- og jernalderen*. Göterborgs Universitet. Göterborg

Hansson, Martin. 2008. En gammal grävning, ett kulthus och ett antikvariskt problem. I: Goldhahn, Joakim. (red). *Gropar & monument. En vändbok till Dag Widholm*,s 147-170. Kalmar Studies in Archaeology IV. Solna

Hygen, Anne-Sophie & Bengtsson, Lasse. 1999. *Hällristningar i gränsbygd. Bohuslän och Östflod*. Warne förlag. Sävedalen

Kaliff, Anders.1995. Religionen - en viktig del av bronsålderns samhälle. I: Kaliff, Anders. (red). *Skenet från det förflutna. Arkeologi och myter i en bronsåldersbygd*. Punkten tryckeri. Linköping

Kaliff, Anders. 2006. Gravhus, kulthus eller tempel? I: Anglert,Mats, Artursson,Magnus, Svanberg,Fredrik. (red). *Kulthus & Dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik* ,s 129-142. Riksantikvarieämbetet. Lund

Kaul, Flemming. 1987. A Late Bronze Age Cultic Building with Rock Engravings and Menhirs

from Northern Zealand, Denmark. *Acta Archaeologica* 5, s 31-54

Kaul, Flemming. 2006. Kulhuset ved Sanagård og andre kulthuse - betydning og tolkning. I: Anglert, Mats, Artursson, Magnus, Svanberg, Fredrik. (red). *Kulthus & Dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*, s 99-112. Riksantikvarieämbetet. Lund

Rudebeck, Elisabeth. 2006a. Kulthus och Huskult - aspekter på de tidigneolitiska långhögarna. I: Anglert, Mats, Artursson, Magnus, Svanberg, Fredrik. (red). *Kulthus & Dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*, s 9-20. Riksantikvarieämbetet. Lund

Rudebeck, Elisabeth. 2006b. Motsägelser och nytänkande i svensk uppdragsarkeologi. I: Berggren, Åsa, Burström, Mats. (red). *Reflexiv fältarkeologi? Återsken av ett seminarium*, s 38-45. Riksantikvarieämbetet. Malmö

Victor, Helena. 2006. Bronsålderns kulthus - ett dateringsproblem i en komplex miljö. I: Anglert, Mats, Artursson, Magnus, Svanberg, Fredrik. (red). *Kulthus & Dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*, s 114-122. Riksantikvarieämbetet. Lund

Victor, Helena. 2002. *Med graven som granne. Om bronsålderns kulthus*. AUN 30. Uppsala

Victor, Helena. 2001. Bronsålderns kulthus - ett möte mellan profant och sakralt. I: Bolin, H, Kaliff, A, Zachrisson, T. (red). *Mellan sten och brons. Uppdragsarkeologi och forskning kring senneolitikum och bronsålder*, s 113-122. Arkeologiska institutionen. Stockholm

Schönback, Bengt. 1952. Bronsåldershus i Uppland. *Tor II*, s 23-45

Svanberg, Fredrik. 2005b. House Symbolism in Aristocratic Death Rituals of the Bronze Age. I: Artelius, T & Svanberg, F. (red). *Dealing with the dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*, s 73-98. Riksantikvarieämbetet, skrifter 65. Stockholm.

Svanberg, Fredrik. 2006. I de mystiska kulhusets mörka inre. I: Anglert, Mats, Artursson, Magnus, Svanberg, Fredrik. (red). *Kulthus & Dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*, s 124-128. Riksantikvarieämbetet. Lund

Söderström, Ulrika. 2008. Rum för döden – om husurnor och skeppsättningar på Gotland. I: Goldhahn, Joakim. (red). *Gropar & monument. En vändbok till Dag Widholm*, s 185-204. Kalmar Studies in Archaeology IV. Solna

Van, Gennep. 1960. *The rites of passage*. Univ. of Chicago. USA

Wigg, Ann-Sofie. 1990. Kulthus från bronsålder: en sammanställning och funktionsanalys av kulthus i Sverige och Danmark. C-uppsats. Arkeologiska institutionen. Stockholms Universitet. Stockholm

Muntlig källa:

Victor, Helena. 091126. Samtal med Victor. Kalmar läns museum. Kalmar

Goldhahn, Joakim. 100114. *Opponering*. Humanvetenskapliga Institutionen. Kalmar

Bilder:

Axelsson, Emma. 091128. *Planlösningen över Toftas stengrundshus*. Kalmar

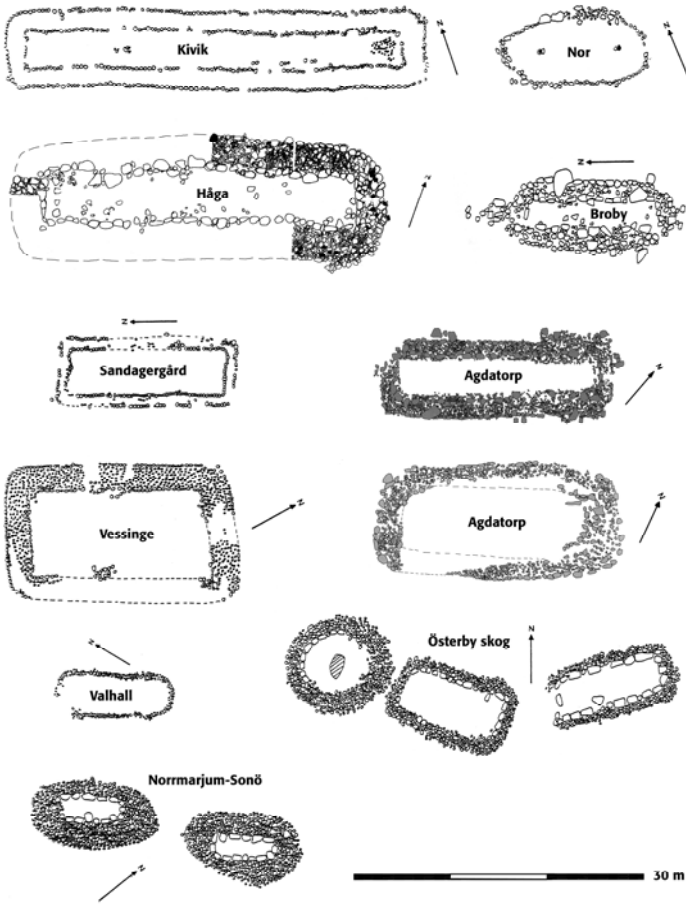
Axelsson, Emma. 091215. *Halvmonumentaltläge*. Kalmar

Bilaga:

Svanberg, F. 2005a. Kulthus, tempel och aristokratiska husgravar. *Mellan sten och järn. Rapport från det 9:e nordiska bronsålderssymposiet. Göteborg 2003-10-09/12* (Goldhahn, J. red.) s. 307-331. Gotarc Serie C. Arkeologiska Skrifter 59. Göteborg

BILAGA

Stengrunderna till en rad olika stengrundshus

Efter Svanberg 2005a